

Frits Burger

De spirituele dimensie
van de
kindertaalverwerving

TAAL STROOMT DEEL 2

Uitgeverij Oorsprong

Copyright
© 2023 Drs. Frits Burger | Uitgeverij Oorsprong

Eerste druk februari 2023

ISBN 9789461014030

NUR
610 Taal en cultuur algemeen
616 Taalkunde

Trefwoorden:
kindertaalverwerving, Pedagogiek, taalkunde, taalontwikkeling,
taalverandering, taalonderwijs

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt op welke wijze dan ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
Uitgeverij Oorsprong, Postbus 583, 7400 AN Deventer

www.uitgeverijoorprong.nl

Voorwoord

Linguarhei ('Taal Stroomt')¹ wil de spiritualiteit weer terugbrengen in een taalwetenschap die in de loop van de afgelopen paar eeuwen steeds meer materialistisch is geworden. Dit geldt ook voor die tak van de taalwetenschap die zich o.a. bezighoudt met het onderzoek naar hoe het jonge kind leert spreken: de psycholinguïstiek.

In dit tweede deel van Taal Stroomt zoeken we aansluiting bij het kleine kind. Door ons bezig te houden met de taalverwerving van het kind wekken we ons eigen innerlijk kind dat zelf het wonder van het leren lopen, het leren spreken en het leren denken heeft doorgemaakt, weliswaar op een zeer onbewust niveau. Op deze manier benaderen we het vraagstuk van 'de oorsprong van taal' waar de wetenschap onophoudelijk, en bij tijden wanhopig, naar op zoek is.

Deze korte verhandeling over de taalverwerving van het kind van 1 tot 3 jaar steunt op drie zuilen: de eerste wordt gevormd door de geestelijke waarnemingen van Rudolf Steiner, de tweede door de resultaten van het regulier wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de kindertaalverwerving. De derde zuil wordt gevormd door de ervaringen met mijn tweeling Clara en Sigrid en mijn twee kleinkinderen Joënné en Elke. Van de ontwikkeling van mijn tweeling (geboren 1995) heb ik een dagboek bijgehouden. De meeste voorbeelden stammen uit dit dagboek. Deze zijn gekaderd. Voor andere voorbeelden moet ik verwijzen naar de literatuur, met name de boeken van A. Schærlaekens.

Ik dank Marieke Cooman, coördinator van de Sectie voor Cultuurwetenschap en Letteren, en mijn vrouw Ernie Coenen, voormalig Vrijeschooldeocente, voor het kritisch nakijken van het manuscript.

Mijn dank gaat ook uit naar de leden van de Sectie voor Cultuurwetenschap en Letteren van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap voor hun enthousiasme en steun, en naar de Antroposofische Vereniging in Nederland die de publicatie mogelijk heeft gemaakt.

I

Een historische schets van de kindertaalverwerving

De ‘ontdekking’ van de kindertaalverwerving

De wetenschap die zich bezighoudt met de kindertaalverwerving, is een hele jonge wetenschap. Naar mijn weten rept Aristoteles er met geen woord over, noch zijn leraar Plato. In de eerste eeuw na Christus schrijft Plinius zijn encyclopedisch werk ‘Naturalis Historia’ waarin het zevende boek gewijd is aan de mens. De eerste alinea’s behandelen het pas geboren kind. Het is volgens Plinius een zielig hoopje in vergelijking met andere diersoorten. De eerste periode is een tijd van ‘krijzen en huilen’. Het lachje dat Hercules al heel vroeg was vergund, ‘wordt niemand voor zijn veertigste vergund’.

*De eerste belofte van kracht, het eerste geschenk van de tijd, maakt hem gelijk aan een viervoetig dier. Wanneer begint hij te lopen als een mens? Wanneer te spreken? Wanneer is zijn mond sterk genoeg voor vast voedsel? Hoe lang houdt hij het kloppende fontanel, hét teken dat hij bij uitstek de zwakste is onder alle dieren? Tel daarbij alle ziektes en alle geneesmiddelen die bedacht zijn om kwalen te bestrijden, maar ook die worden weer herhaaldelijk overwonnen door nieuwe ziektes. En dan te bedenken dat andere schepselen zich bewust zijn van hun natuurlijke gaven; sommige benutten hun behendigheid in het lopen, andere kunnen snel vliegen, weer andere zwemmen, maar de mens is zich van niets bewust: hij kan niets zonder onderricht, niet spreken, niet lopen, niet eten, kortom, hij kan van nature niets anders dan huilen! Daarom zijn er velen geweest die meenden dat het maar het beste is niet te worden geboren of zo snel mogelijk te sterven.*²

*Wij hebben vernomen dat Zoroaster de enige mens was die op de dag van zijn geboorte heeft gelachen en zijn hersenen zouden zo hard hebben geklopt dat ze een hand die erop werd gelegd wegduwden, een profetie van zijn latere wijsheid.*³

Niet bepaald een vrolijk beeld van de eerste periode van het leven van een mens! Heeft Plinius nog nooit een lachbaby meegemaakt? Viel de lachbaby nog buiten de waarneming?

Er heerst een soort radeloosheid ten aanzien van het kind.

Plinius weet wel de juiste vragen te stellen: *Wanneer begint hij te lopen als een mens? Wanneer te spreken? Wanneer is zijn mond sterk genoeg voor vast voedsel? Hoe lang houdt hij het kloppende fontanel, hét teken dat hij bij uitstek de zwakste is onder alle dieren?*

Maar hij geeft geen antwoorden. Het enige wat hij nog over het (leren) spreken te zeggen heeft, heeft te maken met de tanden:

*Tanden zijn dermate onkwetsbaar voor vuur dat ze niet met de rest van het lichaam verbranden, maar hoewel ze voor vlammen onaantastbaar zijn, ontstaan er gaatjes in doordat het speeksel tandbederf veroorzaakt. Dankzij een bepaald middel tje gaan ze er wit uitzien. Ze slijten door gebruik en vallen bij sommige mensen veel eerder uit. Ze zijn niet alleen noodzakelijk voor het vermalen van voedsel en levensmiddelen, want de voortanden sturen de stem en de uitspraak door als ware het stoten van de tong klank te geven en door hun rangschikking en omvang woorden te bekorten, te verzachten en te dempen; wanneer ze ontbreken is een goede uitspraak onmogelijk. Mensen geloven zelfs dat er voorspellende kracht in schuilt.*⁴

Bij Plinius is geen sprake van 'het wonder' van het leren lopen, leren spreken en leren denken. Het werd niet gezien.

Ook in de middeleeuwen zoekt men tevergeefs naar een belangstelling voor de ontwikkeling van het kleine kind. Hildegard von Bingen heeft wel oog voor zijn onschuld die zij beschrijft in het kader van het krijgen van tandjes:

Is het kind nog teer en zijn bloed nog niet sterk, dan heeft het geen tanden, omdat het koud is. Is het bloed in hem gerijpt en met warmte doordrongen, dan groeien ook zijn tanden en worden vast...

*De ziel zelf verheugt zich vaak over de kindheid van de mens, wegens haar onschuld, daar deze nog met tere spijzen wordt gevoed; het kind heeft immers de zonde nog niet geproefd, zoals ook Adam haar in zijn rein en eenvoudig leven niet heeft geproefd vóór de overtreding van het gebod.*⁵

Ze schrijft prachtig over de schepping van de mens van hoofd tot voeten door het Woord, maar geen woord over de eerste woordjes van het kleine kind. Het is alsof het kleine kind niet werd gezien. Dan moet men wel tot dezelfde conclusie komen als Gurjewitsch:

*In de middeleeuwen beschouwde men het kind als een klein volwassene, ontwikkelingsproblemen en persoonlijkheidsvorming bestonden niet. Ph. Ariès die het probleem van de verhouding tot het kind in de middeleeuwen en het begin van de moderne tijd heeft onderzocht, schrijft dat de middeleeuwen de categorie van de kindheid als een afzonderlijke kwalitatieve toestand van de mens niet heeft gekend. De middeleeuwse beschaving is een beschaving van volwassenen.*⁶

Pas eind 19de eeuw beginnen enkelingen zich te interesseren voor de ontwikkeling van het kleine kind en dus ook voor zijn taalverwerving.

Enkele voorbeelden uit Nederland.

De bevlogen taalwetenschapper en priester Jac. van Ginneken (1877-1945) ⁷ was de eerste in Nederland die ruim aandacht besteedde aan de taalontwikkeling van het kleine kind. ⁸ In zijn *De roman van een kleuter* uit 1917 ⁹ verbindt hij op een wonderlijke manier wetenschap, kunst en religie met elkaar, iets wat we in een modern boek over taalverwerving niet meer zullen terugvinden. *De Roman* vormde het eerste deel van een *Leergang der Nederlandsche Taal* ¹⁰ en was bedoeld voor leraren om te gebruiken in de eerste klas van het toenmalige H.B.S. of Gymnasium, dus voor jongens en meisjes van rond de twaalf. Het moedertaalonderwijs ging hem zeer ter harte ¹¹ en hij wilde de kinderen kennis laten maken met de manier waarop kleine kinderen hun moedertaal verwerven. Volgens Hans Hulshof *'zijn voor van Ginneken de eerste drie levensjaren het voornaamste en vraagt de behandeling daarvan een vol leerjaar in de eerste klas van H.B.S. of gymnasium. Hij heeft De roman van een kleuter met zijn hartebloed geschreven en noemt dit 'simpele schoolboekje' zijn 'zielekind.'* ¹² Uit het 'Woord vooraf' van *De roman van een kleuter*:

'Ik kom u een heelen eigenaardigen roman vertellen van een kleinen kleuter, die hier Keesje heet. Het is de geschiedenis van zijn drie eerste levensjaren, en alles is werkelijk precies zo gebeurd, gelijk ik het vertellen ga. Alleen de namen zijn veranderd. Wie weet dus, of je Keesje niet kent. Je bent het misschien zelf wel. Want zonder dat Keesje er iets van merkte, heeft moeder alles voor mij opgeschreven. En die schriften van Keesjes moeder heb ik nu omgewerkt tot een samenhangende geschiedenis. Dit verhaal is op zich zelf heel belangrijk, omdat je er uit leeren kunt: wat voor wonderlijke wezens kleine kinderen eigenlijk zijn, wat voor geheimzinnige tooneelen daar afgespeeld worden in dat kleine hoofdje, wat voor ontdekkingen zij doen, de eene na de andere, en hoe mal tenslotte hun heele opvatting van de wereld is. Om je dit echter nog beter te doen begrijpen, heb ik er verschillende stukjes verzen en proza tusschengezet, waarin verteld wordt van andere kinderen als Keesje, zowel van meisjes als van jongens.'

Is het niet alsof de schrijver zich richt tot 'Keesje', dus tot het kind in de lezer? Jac. van Ginneken begreep dat we het domein van het kleine kind alleen in een hele bepaalde stemming kunnen naderen, namelijk door het 'innerlijk kind' in ons te wekken.

Jac. van Ginneken leefde in een tijd waarin er nog ruimte was voor de ziel. Zijn logo was 'psychè nikai' (Grieks voor 'de ziel overwint') en zijn hele visie op taal, dus ook op het ontstaan van taal en de verwerving van taal door het kleine kind, gaat uit van de werkelijkheid van de ziel. Wat dit betreft stond van Ginneken

op één lijn met Rudolf Steiner die in het astrale lichaam (de ziel) het uitgangspunt van het spreken ziet ¹³.

Maar het is allemaal niet zo gegaan zoals van Ginneken had gehoopt. Enkele leraren zijn het experiment aangegaan om met hun klas *De Roman* te behandelen. Maar het taalgebruik van van Ginneken bleek te moeilijk, te abstract en zelfs de verhalen en gedichten konden dat niet goedmaken. Hun conclusie: 'een mislukt boek dat iedere leraar gelezen moet hebben'!

Dezelfde dubbele boodschap heeft Schaerlaekens:

'Veel van het commentaar in dit boek zal ons heden ten dage als erg fantastisch en onwetenschappelijk voorkomen, het boek bevat echter een uitgebreide verzameling van kinderuitingen, en dit verspreid over een vrij lange leeftijdsperiode, als dusdanig kan het nog diensten bewijzen.' ¹⁴

Zelfs het boek van frater S. Rombouts *De psychologie der kleuertaal* uit 1919 dat *De Roman* op de voet volgt en bedoeld was als lerarenhandleiding, kon niet verhelpen dat het experiment verzandde.

Het onderzoek naar de kindertaalverwerving ging ondergronds om in de jaren zestig en zeventig weer de kop op te steken. Maar in de boeken van van Ginneken en van Rombouts ligt veel goud verborgen dat we kunnen gebruiken op onze weg om de taalwetenschap te vergeestelijken.

Het boekje van J.A. Meijers over *De taal van het kind* verscheen in 1962 en getuigt nog van een stemming van 'kinderlijkheid', van een groot inlevingsvermogen in het kleine kind en van verwondering, zozeer dat hij het boekje besluit met de woorden:

'Want het mag hier, aan het slot, nog wel eens gezegd worden: hoeveel er in dit boekje ook toegelicht, verduidelijkt en verklaard is, het wonder der taal blijft een wonder, voor geen verklaring vatbaar.' ¹⁵

De afgelopen dertig jaar heeft het onderzoek naar de kindertaalverwerving een hoge vlucht genomen en vele mensen over de hele wereld hebben zich met hart en ziel ingezet om met behulp van allerlei tests en experimenten het raadsel van de taalverwerving van het kind te ontsluiten. Heel veel empirisch materiaal is boven water gekomen. Ik kan alleen maar bewondering hebben voor de overgave en de liefde waarmee dit allemaal is gebeurd en nog steeds gebeurt. In Nederland hebben met name A. Schaerlakens en S. Gillis het voortouw genomen om de resultaten van het onderzoek voor een breder publiek toegankelijk te maken. In 1977 verscheen van de hand van A. Schaerlakens *De taalontwikkeling van*

het kind: een oriëntatie in het Nederlandstalig onderzoek, in 1987 gevolgd door *De taalverwerving van het kind, een hernieuwde oriëntatie in het Nederlandstalig onderzoek*, nu samen met S. Gillis geschreven. Omdat elk deelgebied van het onderzoek naar kindertaalverwerving zoveel vruchten afwierp dat dit allemaal niet meer te behappen was door één persoon, besloten Schaerlakens en Gillis om een handboek samen te stellen waarin de ‘specialisten’ zelf aan het woord konden komen. Zo ontstond in 2000 *Kindertaalverwerving: een handboek van het Nederlands*, een lijvig werk waarin elf artikelen zijn opgenomen van verschillende auteurs, bijvoorbeeld over de ‘Methodologie van de kindertaalstudie’, de ‘Fonologische ontwikkeling’, ‘Lexicon en semantiek’, ‘Grammaticale ontwikkeling’.¹⁶

Literatuur over de taalverwerving vanuit de antroposofie

Vergeleken met andere takken van wetenschap is het mager gesteld met de antroposofische bijdragen aan de taalverwerving van het kleine kind. ‘Dagboeken’ zoals we die kennen uit het reguliere onderzoek, ontbreken, voorzover ik heb kunnen nagaan.

Degene die het meest over de taalverwerving heeft geschreven en gesproken, en ook het meest origineel, is Karl König geweest. Zijn boekje over *De eerste drie kinderjaren* is ongetwijfeld het beste dat tot nu toe over dit onderwerp verschenen is. De Duitse titel draagt als ondertitel: *Erwerb des aufrechten Ganges, Erlernen der Muttersprache, Erwachen des Denkens* (het rechtop lopen verwerven, de moedertaal leren spreken, het ontwaken van het denken).

In navolging van Rudolf Steiner wordt het leren spreken nooit als een op zich zelf staand onderwerp behandeld zoals in de reguliere taalwetenschap gebruikelijk is, maar altijd gezien in de context van het leren lopen dat eraan vooraf gaat en het leren denken dat erop volgt. De drie vormen een organische eenheid. Uit het een volgt het andere.

Peter Lutzker besteedt in zijn *Der Sprachsin*n ook veel aandacht aan de taalverwerving van het kleine kind, maar hij doet dit op een hele empirische manier. Hij haalt vele interessante tests en experimenten uit het reguliere onderzoek aan om zijn hypothese te ondersteunen dat het spraakzintuig ook andere zintuigen omvat zoals de bewegingszin en het evenwichtszintuig, en dat de spraakzin noodzakelijkerwijs het fysieke overstijgt en daarom bovenzinnelijk van aard is. In feite sluit hij hierbij aan wat Rudolf Steiner over het kleine kind zegt: het is een en al zintuig.

Voorzover mijn kennis gaat, is het enige dat in het Nederlands is verschenen, het boek van de kinderfysioloog Edmond Schoorel over *De eerste zeven jaren*. Geen van deze boeken gaat in op de 'goden' die meezitten aan de dis van het kleine kind. Hiervoor moeten we bij Rudolf Steiner zelf te rade gaan.